

idrak

Dini Araştırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies

Cilt/Volume-4 • Sayı/Issue-1 • Haziran 2024

Cilt | Volume: 4 • Sayı | Issue: 1

15 Haziran | June 15, 2024

Eman Hadisi: Hadis Tekniği ve Ehl-i Re'ý Bağlamında Hanefî Fıkıhı Açısından Bir Analiz

*Hadīth of Emān: An Analysis from the Perspective of Hanafī Fiqh in
the Context of Hadīth Technique and Ahl al-Ra'y*

Muhammed Mustafa Yılmaz

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü,

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis, Samsun/Türkiye.

Ph.D. Student, Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Education,
Department of Basic Islamic Studies, Hadith, Samsun/Türkiye.

muhammed_yilmaz2897@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9234-0525

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article **Geliş**

Tarihi | Date Received: 30 Eylül | September 2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 29 Mayıs | May 2024

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Haziran | June 2024

Atıf | Cite as

Yılmaz, Muhammed Mustafa. "Eman Hadisi: Hadis Tekniği ve
Ehl-i Rey Bağlamında Hanefî Fıkıhı Açısından Bir Analiz". *İdrak Dini
Araştırmalar Dergisi* 4/1 (Haziran 2024), 169-209.

Telif | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve
çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

*Authors publishing with the journal retain the copyright to their work
licensed under the CC BY-NC 4.0.*

Eman Hadisi: Hadis Tekniği ve Ehl-i Re'y Bağlamında Hanefi Fıkhı Açıısından Bir Analiz*

Öz

Bu makale eman konusunda delil olarak zikredilen "...Müslümanlar kendileri dışındakilere karşı bir el gibidir, onlardan en sıradan biri onlar adına eman verebilir..." hadisi temelinde yapılmış bir çalışmadır. Makalede eman hadisi hadis tekniği ve fıkhî bağlamında olmak üzere iki bölümde incelenmeye çalışılmıştır. Hadis tekniği açısından eman hadisinin tahrici yapılmış, sahabî ravileri, rivayet lafız farklılıkları tespit edilmiş, tahricle ortaya çıkan isnadlar tablolarla gösterilmiştir. İsnadlarda bulunan râviler hakkında hadis ulemâsının yargıları araştırılmış ve cerhe konu olan râviler ile cerh konuları tespit edilmeye çalışılmıştır. Fıkhî açıdan ise ehl-i rey ön plana çıkartılarak eman hadisi incelenmiştir. Ehl-i rey ortaya çıktığı ortam nedeniyle akla daha fazla yer vermiş, meseleleri akıl süzgecinden geçirerek değerlendirmeye çalışmıştır. Bu anlayışı ise fıkhî mezhepler içerisinde daha çok Hanefiler uygulamıştır. Bu sebeple makalede eman hadisi fıkhî mezheplere göre mukayeseli bir şekilde incelenmek yerine ehl-i rey bağlamında Hanefî mezhebinde özelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Makalede eman konusunda delil olarak zikredilen hadisin sıhhati nedir ve ehl-i rey bağlamında Hanefiler bu konuda hangi açılardan akli kullanmıştır sorularına cevap aranacaktır. Böylelikle Hanefiler eman konusunu emanın dayandığı gerekçe (emanın maslahatı), emanı kimler verebilir, gayri müslime verilen eman kimleri kapsar ve emanın bozulması gibi konularda işlemeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Eman, Hadis, Ehl-i Rey, Hanefiler, Maslahat.

---

* Bu makale, yazarın 2022 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Devletler Hukuku İle İlgili Hadislerin İslam Hukukuna Yansıması (Hanefi Literatürü Özelinde" başlıklı master tezinden üretilmiştir.

Hadith of Emān: An Analysis from the Perspective of Hanafī Fiqh in the Context of Hadith Technique and Ahl al-Ra'y*

Abstract

This article is a study based on the hadith "...Muslims are like a hand against those other than themselves, the most ordinary one of them can give eman on their behalf...", which is mentioned as evidence about eman. In the article, it has been tried to examine the hadith of eman in two sections, in the context of hadith technique and fiqh. In terms of hadith technique, the hadith of eman has been analyzed, the narrators of the companions, the verbal differences of the narration have been identified, and the attributions that arise from the falsification are shown with tables. The judgments of the hadith scholars about the narrators in the isnads were researched and the narrators who were the subject of cerh and the topics of cerh were tried to be determined. From a fiqh perspective, the hadith of eman was examined by bringing the ahl al-ray to the fore. Ahl al-ray gave more space to the mind because of the environment in which she appeared, and tried to evaluate problems by passing them through a mental filter. Among the fiqh sects, this understanding was mostly implemented by Hanafis. For this reason, in the article, instead of examining the hadith of eman in a comparative way according to fiqh sects, an attempt has been made to address it specifically in the Hanafi sect in the context of ahl al-ray. In the article, answers will be sought to the questions of what is the authenticity of the hadith mentioned as evidence on the subject of eman and in what ways the Hanafis used reason on this issue in the context of ahl al-ray. Thus, the Hanafis tried to process the subject of eman on issues such as the justification on which eman is based (the task of eman), who can give eman, who covers the eman given to non-Muslims, and the deterioration of eman.

Keywords: Emān, Hadith, Ahl al-ra'y, Hanefis, Maşlaħa.

---

* This article is derived from the author's master's thesis titled "The Reflection of Hadiths Related to the Law of States on Islamic Law (Specific to the Hanafi Literature)" completed in 2022 at Ondokuz Mayıs University Institute of Social Sciences.

Giriş

Eman; e-m-n kökünden türemiş, güvenmek, korkudan emin olmak anlamına gelen bir kelimedir.¹ İstîlâhi olarak; can, mal, ırz ve din güvenliği açısından düşmana/düşman topluluğuna verilen dokunulmazlık güvencesidir.² Bu dokunulmazlık geçmiş topluluklarda verildiği gibi İslam toplumunda da verilmiştir. Mesela Yunan ve Roma toplumlarında eman kelimesine benzer lafızlarla güvenlik anlaşmaları yapılmıştır.³ Kabilecilik anlayışının hâkim olduğu Câhiliye Araplarında da benzer durum görülmektedir. Onlar kabileler arası ve ticarî/sosyal ilişkilerinde bu hususu gerçekleştirmeye çalışmışlardır.⁴ Bu sebeple Câhiliye Arapları kabileler arası meydana gelen savaşlar neticesinde kendilerine sığınanlara ve ticaret yapmak üzere kendi bölgelerine gelenlere eman vermekteydiler.⁵ Onların bu uygulaması “civâr” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁶ İslam dininde de kendine yer bulan eman müessesesi Kur’ân-ı Kerim’de “*Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse (استجارك) Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al...*”⁷ âyetiyle düzenlenmiştir. Ayette “civâr” kelimesiyle ifade edilen eman

¹ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 13/21; İbrâhim Enîs vd., *el-Mu'cemü'l-Vasît* (Mecme'u Lugatî'l-Arabiyye-Mektebetü'ş-Şurûk ed-Düveliyye, 2004), 28.

² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2016), 119.

³ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukuku* (Uluslararası İlişkiler) (Ankara: Fecir Yayınları, 2020), 248.

⁴ Nebi Bozkurt, “Eman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/75.

⁵ Bozkurt, “Eman”, 11/75.

⁶ Ahmet Önkâl, “Civâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/34-35.

⁷ *Kur’ân-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), et-Tevbe, 9/6.

uygulaması, Müslümanlara sığınma talebinde bulunan müşriklerle gerçekleştirilen bir anlaşma/akit şeklinde olabileceği gibi,⁸ Müslümanlar tarafından tek taraflı olarak verilen bir güvence/taahhüt şeklinde de yapılabilmektedir.⁹ Eman veren kişiye “müemmin”, eman verilene ise “müste'men” denilir.

Eman anlaşması sayesinde gayri müslim birisi (harbî) İslam devletine güvenli bir şekilde girebilecek, gerek barınma gerek çalışma vb. gibi gereksinimleri yerine getirebilecektir. Gayri müslime bu eman İslam devleti tarafından verebildiği gibi İslam devletinin vatandaşları olan Müslümanlar tarafından da verilebilir. Nitekim bu çalışmada incelenecek eman hadisinde Allah Rasûlü “...Onlardan (Müslümanlardan) en sıradan biri onlar adına eman verebilir...”¹⁰ diyerek bu hususu vurgulamıştır.

Eman konusunda yapılmış birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara, Ahmet Özdemir'in “Uluslararası İlişkiler Alanında İslam Hukukunun Temel İlkeleri-Eman Akdi Üzerinden Bir Değerlendirme” adlı makalesi¹¹; es-Seyyid Mehrân'ın “İmam Serahsî'nin *Şerhu Siyeri'l-Kebir* Eserinde Eman Fıkhı Hakkındaki

⁸ Emanın akit olması yönünü vurgulayan tanımlar şöyledir: “...Dârulislam'a girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen gayri müslime can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt veya akitir.”, Bk. Bozkurt, “Eman”, 11/75.“...müracata binaen bunu onaylamak biçiminde seyreden bir akit niteliği de kazanabilir.”, Bk. Yaman, *İslam Devletler Hukuku*, 243. Ayrıca bk. Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk'u İslâmiyye ve Istilâhât'ı Fıkhıyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 3/422.

⁹ Yaman, *İslam Devletler Hukuku*, 243.

¹⁰ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'âs b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen* (Şam: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009), “Cihâd”, 107 (No. 2751).

¹¹ Ahmet Özdemir, “Uluslararası İlişkiler Alanında İslam Hukukunun Temel İlkeleri - Eman Akdi Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (01 Ocak 2013), 893-904.

Fikirleri” isimli tebliği¹² ile Büşra Boztepe Kaya’nın “İslam Öncesi Arap Toplumunda Eman Uygulamaları” adlı bildirisi¹³ örnek verilebilir. Ancak ilgili çalışmalar eman hadisi bağlamından ziyade eman konusu etrafında yapılmıştır. Bu çalışma ise eman hadisi bağlamında yapılmış ve eman konusunu furû’ kaynaklardan açıklayan bir çalışmadır.

Makalede ilgili hadis temelinde eman konusunda ortaya konulan aklî çıkarımlar bulunacak, bu amaçla ehl-i rey ön planda tutularak Hanefîlerin eman konusunda hangi açılardan aklî çıkarımlarda bulunduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Çünkü ehl-i rey denildiği zaman akla ilk gelen Hanefî mezhebi olacaktır. Her ne kadar bu anlayışın temeli Allah Rasûlü’nün (s.a.s) zamanına kadar uzansa da sistematik olarak bu anlayış Kûfe’de kurulmuştur. Kûfe şehrinde ise Abdullah b. Mes’ûd (öl. 32/652), İbrâhim en-Nehâî (öl. 96/714), Hammâd b. Ebû Süleyman (öl. 120/738) ve Ebû Hanîfe (öl. 150/767) silsilesiyle Hanefî mezhebi oluşmuştur.¹⁴ Bu sebeple eman hadisinin ehl-i rey bağlamında nasıl anlaşıldığı Hanefî mezhebi odaklı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle eman hadisinin tahrîci, rical tenkidi, rical şeması, lafız farklılıkları ve sıhhat tespiti yapılacak; ikinci olarak ise ilgili hadis Hanefî fıkıh literatüründe incelenip, Hanefîlerin eman konusuna hangi açılardan ve hangi prensiple yaklaştığı ortaya konulacaktır.

¹² es-Seyyid Mehrân, “Mezâhirü’r-Rakıyî’l-Hadârî fî Fikri’l-İmâm es-Serahsî min Hilâli Şerhihî alâ Kitâbi’s-Siyerî’l-Kebîr li-Fıkhî’l-Emân”, *Uluslararası Serahsî Sempozyumu*, (DİB Yayınları, 2013), 81-97.

¹³ Büşra Boztepe Kaya, “İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları”, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum*, ed. Erdem Sami (İstanbul: İfav Yayınları, 2009), 731-744.

¹⁴ Abdulkerîm Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti’s-şerâti’l-İslâmiyye* (Dımaşk-Suriye: Müessesetü’r-risâle, 2011), 133.

1. Eman Hadisinin Hadis Tekniği Açısından Analizi

قال رسول صلی علیہ وسلم: "المسلمون تتكافأ دماؤهم یسعی بدمتهم
أد هم ویجیر علیهم أقصاهم وهم ید علی من سواهم یرد مشدهم علی مضعفهم
ومتسریهم علی قاعدہم لا یقتل مؤمن بكافر ولا ذو عهد فی عہدہ."

Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: "Müslümanların kanları birdir. Onlardan en sıradan biri onlar adına eman verebilir. Onlardan en sıradan biri kendileri dışındakilerle akit yapabilir. Onlar kendilerinden başkalarına karşı bir el gibidir. Onların güçlüsü zayıfına, savaşa çıkana, oturanına eman verir. Bir mümin kâfire karşılık ve eman sahibi emanı müddetince öldürülemez."

Bir Müslümanın kâfire veya kâfir topluluğa yönelik gerçekleştireceği emanı düzenleyen hadis (eman hadisi); Abdurrezzak'ın (öl. 201/826) *Musannef*inde¹⁵, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (öl. 204/819) *Müsned*'inde¹⁶, İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *Musannef*inde¹⁷, Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *Müsned*'inde¹⁸, İbn Mâce'nin (öl. 273/887) *Sünen*'inde¹⁹, Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889)

¹⁵ Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef* (Pakistan: el-Kütübü'l-İslâmiyye, 1983), 5/226 (No. 9445).

¹⁶ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî* (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 4/17 (No. 2372).

¹⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Lübnan, Riyâd, Medine: Dâru't-Tâc, Mektebetü'r-rüşd, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1989), 5/459 (No. 27968).

¹⁸ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1997), 2/285 (No.991).

¹⁹ Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen* (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Diyât", 31 (No. 2683,2685).

*Sünen'*inde²⁰, Nesâî'nin (öl. 303/915) *Sünenü'l-kübrâ*'sında²¹, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (öl. 307/919) *Müsned'*inde²², İbn Hibbân'ın (öl. 354/965) *Sahîh'*inde²³, Taberânî'nin (öl. 360/971) *Mu'cemü'l-evsat'*ında²⁴, Beyhakî'nin (öl. 458/1066) *Sünenü'l-kübrâ*'sında²⁵ geçmektedir.

Rivayet üç farklı şekilde tespit edilmiştir. İlk olarak yukarıda yer alan kısa şekliyle kaynaklarda yer almaktadır. Rivayetin ikinci şeklinde Hz. Ali'nin kendisine gelen Kays b. 'Ibâd (öl. 80/699) ile Mâlik el-Eşter'e (öl. 37/657), kılıcının kınında bulunan sahifedeki şeyleri okuduğu aktarılmaktadır.²⁶ Üçüncü olarak ise Allah Rasûlü'nün Mekke'nin fethinde insanlara hutbe irad etmesi şekliyle yer almaktadır.²⁷ Makalede ise hadisin birinci hali esas alınıp, bu rivayetin diğer iki rivayetler ile lafız farlılığına değinilecektir.

²⁰ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 107 (No. 2751).

²¹ Ebû Abdurrahmân Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Mârif, 2012), "Kasâme", 6 (No. 6911).

²² Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ el-Mevsilî, *el-Müsned* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2013), 1/536 (No. 562).

²³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîb-i İbn Balabân* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1993), "Cinâyât", (No. 5996).

²⁴ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1995), 6/304 (No. 6478).

²⁵ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 8/54 (No. 15913).

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/286 (No. 993); Ebû Dâvûd, "Diyât", 11 (No. 4530); Nesâî, "Kasâme", 6 (No. 6910); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5/266 (No. 5277); Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Hasan b. Abdu'l Mulim Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004), "el-Hudûd ve'd Diyât", (No.3152). Mevsilî, *el-Müsned*, 1/568 (No. 628); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâli el-Bezâr, *el-Müsned* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l Hikem, 2009), 2/290 (No. 714). Ancak bazı rivayetlerde Hz. Ali tarafından okunan sahife, Hz. Âişe (r. anhâ) annemiz tarafından, Allah Rasûlü'nün kılıcının kınından bulunarak okunmuştur. Bk. Dârekutnî, *Sünenü'd-dârekutnî*, "el-Hudûd ve'd Diyât", (No. 3249); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/55 (No. 15915); Mevsilî, *el-Müsned*, 6/642 (No. 4757).

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/288 (No. 6692); Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *es-Sahîh* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1970), "Zekât", 29 (No. 2280); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15912).

1.1. Eman Hadisindeki Lafız Farklılıkları

Hadisin baş tarafında Müslümanların kanlarının birbirine eşit olması zikredilmiştir. Buradaki Müslümanlar lafzı rivayetlerin bir kısmında “müslimûne”²⁸ olarak bir kısmında ise “mü’minûne”²⁹ olarak ifade edilmiştir. Hadiste geçen eşitlik fiili rivayetlerin bir kısmında “tekâfee”³⁰ olarak mâzi sigayla ifade edilmişken, bazı rivayetlerde bu fiil “tetekâfeu”³¹ şeklinde muzâri sigayla nakledilmiştir.

Hadiste Müslümanların kendileri dışındakilere karşı bir el gibi oldukları zikredilmiştir. Bazı rivayetlerde bu durum “hüm yedün alâ men sivâhum”³² şeklinde Müslümanlar lafzı olmaksızın ifade edilmişken, bazı rivayetlerde “el-Müslimûne yedün alâ men sivâhum”³³ ifadesiyle başında Müslümanlar lafzı zikredilerek

²⁸ (المسلمون) Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); İbn Mâce, “Diyât”, 31 (No. 2683); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 14/320 (No. 28547); Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

²⁹ (المؤمنون) Nesâî, “Kasâme”, 6 (No. 6911); İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/285 (No. 991).

³⁰ (تكافأ) Nesâî, “Kasâme”, 6 (No. 6911); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/285 (No. 991).

³¹ (تتكافأ) Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); İbn Mâce, “Diyât”, 31 (No. 2683); İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 14/320 (No. 28547); Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

³² (وهم يد على من سواهم) Nesâî, “Kasâme”, 6 (No. 6911); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); İbn Mâce, “Diyât”, 31 (No. 2683); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/285 (No. 991); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 14/320 (No. 28547).

³³ (المسلمون يد على من سواهم) İbn Mâce, “Diyât”, 31 (No. 2684); Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

nakledilmiştir. Aynı şekilde bazı rivayetlerde Müslümanlar lafzı yerine “mü’minûn”³⁴ lafzı da kullanılmıştır.

Rivayetlerin çoğunda Müslümanların yaptığı zimmet akdinin diğer Müslümanlar için de geçerli olması durumu “yes’â bi zimmetihim ednâhum”³⁵ lafzıyla ifade edilmiş, bu durum sadece Abdurrezzak’ın *Musannef*’inde “yes’â” fiili yerine “yen’akidu” fiiliyle aktarılmıştır.³⁶

Bazı rivayetlerde Müslümanların en sıradan olanının bile Müslümanlar adına gayri müslimlerle eman ve zimmet akdi yapabileceği durumu “yucîru aleyhim aksâhum”³⁷ şeklinde, bazı rivayetlerde ise bu durum “yucîru aleyhim evvelehum”³⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

Bir kısım rivayetlerde Müslümanların güçlü olanının, zayıf olanına eman vermesi durumu “ve yeruddu aleyhim aksâhum”³⁹ lafzıyla ifade edilmiştir. Yine Müslümanların güçlü olanının zayıf olanına eman vermesi durumu, önceki lafızla bağlantılı olarak savaşa çıkan oturanına, güçlüsü zayıfına eman verir manasına gelen

³⁴(والمؤمنون يد على من سواهم) İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996).

³⁵(يسعى بذمتهم أد هم) Nesâî, “Kasâme”, 6 (No. 6911); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); İbn Mâce, “Diyât”, 31 (No. 2683); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/285 (No. 991); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 14/320 (No. 28547).

³⁶(وينعقد بذمتهم أد هم) Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

³⁷(ويجبر عليهم أقصاهم) Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913).

³⁸(يجبر عليهم أولهم) İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996).

³⁹(ويرد عليهم أقصاهم) İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996).

“yeruddu müşidduhum alâ muz’ıfihim ve müsterîhim alâ ka’dihim”⁴⁰ lafzıyla da ifade edilmiştir.

Rivayetlerin çoğunda bir Müslümanın bir kâfire karşılık, ahit sahibinin de ahdi müddetince öldürülemeyeceği “lâ yuktelu mü’minun bi kâfirin ve lâ zû ahdin bi ahdihî”⁴¹ şeklinde ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise bu durum ibarenin başında “elâ”⁴² edatı olduğu halde nakledilmiştir.

1.2. Eman Hadisinin Rical Tenkidi

Eman hadisinin Ali b. Ebî Tâlib (öl. 40/661), Abdullah b. Amr b. el-Âs (öl. 65/684), İbn Abbâs (öl. 68/687), Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) ve Câbir b. Abdullah (öl. 78/697) olmak üzere beş sahâbî ravisi vardır.

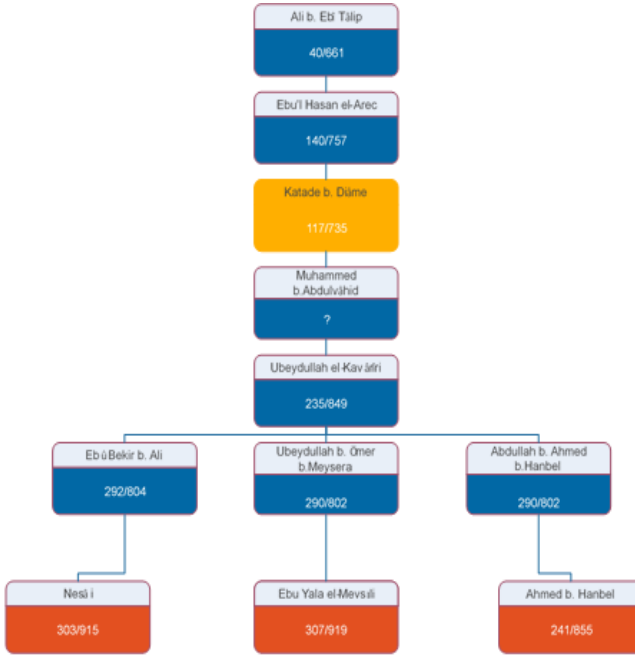
Şekil 1: Ali b. Ebî Tâlib İsnad Şeması⁴³

⁴⁰ (يرد مشدھم علی مضعفھم ومتسريھم علی قاعدھم) Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 107 (No. 2751); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

⁴¹ (ألا لا يقتل مؤمن بكافر ولا ذو عهد بعهده) Nesâî, “Kasâme”, 6 (No. 6911); İbn Hibbân, *Sahîh*, “Cinâyât”, (No. 5996); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/54 (No. 15913); Abdurrezzâk, *Musannef*, 5/226 (No. 9445).

⁴² (ألا لا يقتل مؤمن بكافر ولا ذو عهد في عهده) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/285 (No. 991).

⁴³ Tablolarda yer alan medar râviler, ilgili hadisin senetlerinin kendisinde toplandığı ve bu senedlerin kendisinden farklı tariklere ayrıldığı kimselerdir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 74. Oryantalistler bu kavramı “müşterek râvi” kavramı ile ifade etmiştir. Ancak onlar bu kavramı muhaddislerden farklı olarak “hadis uydurmacılığı” anlamında kullanmıştır. Bu kavramı ortaya çıkaran Joseph Schachth (öl. 1969) olmuş, akabinde Albert Juynboll (öl. 2010) ise “kısmî müşterek râvi” kavramı ile Schachth’ı takip etmiştir. Onlar bu durumu isnad esaslı yöntem üzerinden işlemiş ve Müslümanların hadis uydurduğunu isnad üzerinden tespit etmeye çalışmıştır. Bk. Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 86, 184. Bu sistemde Schachth müşterek râviden önceki kısmın, Juynboll ise müşterek râviden sonraki kısmın da uydurma olduğunu belirtmiştir. Bk. Albert Juynboll vd., *İsnad Analiz Yöntemleri*, çev. Salih Özer (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 14. Ancak

RÂ Vİ

MEDÂR RÂ Vİ

MÜELLİF

ZAYIF RÂ Vİ

Rical âlimleri bu isnad şemasında yer alan Humejd b. Kays el-Ârec (öl. 130/747) hakkında sika⁴⁴; Katâde b. Diâme (öl. 117/735) hakkında sika ve sebt⁴⁵; Amr b. Âmir (öl. 135/752) hakkında sadûk

onların bu yöntemine hem Batı'dan hem de İslam dünyasından eleştiriler gelmiştir. Bk. Juynboll vd., *İsnad Analiz Yöntemleri*, 45; Halit Özkan, "The Common Link and Its Relation to the Madâr", *Islamic Law and Society* 42 (2004), 42-77; Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l Hadîsi'n-Nebevî ve târihi tedvînihi* (el-Mektebetü'l-İslâmî, 1980), 397-436.

⁴⁴ Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1952), 8/201.

⁴⁵ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalâni, *Takrîbu't-Tehzîb* (Dâru'l-Âsime, ts.), 798.

ancak vehmi vardır⁴⁶; Muhammed b. Abdulvâhid hakkında sika⁴⁷; Ubeydullah b. Amr b. Meysere el-Kavârîri (öl. 235/849) hakkında sika ve sebt⁴⁸; Ahmed b. Ali b. Saîd b. İbrahim (Ebû Bekir b. Ali) (öl. 292/904) hakkında sika ve hâfız⁴⁹ ifadelerini kullanmışlardır. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in de sika ve anlayışlı olduğunu nakletmişlerdir.⁵⁰ Netice itibariyle ricâl âlimleri Hz. Ali kanalıyla gelen rivayetin râvilerinin hepsi hakkında olumlu kanaat bildirmişlerdir. Bu durum ilgili tarikin sıhhatini ortaya koymaktadır.

---

⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 722.

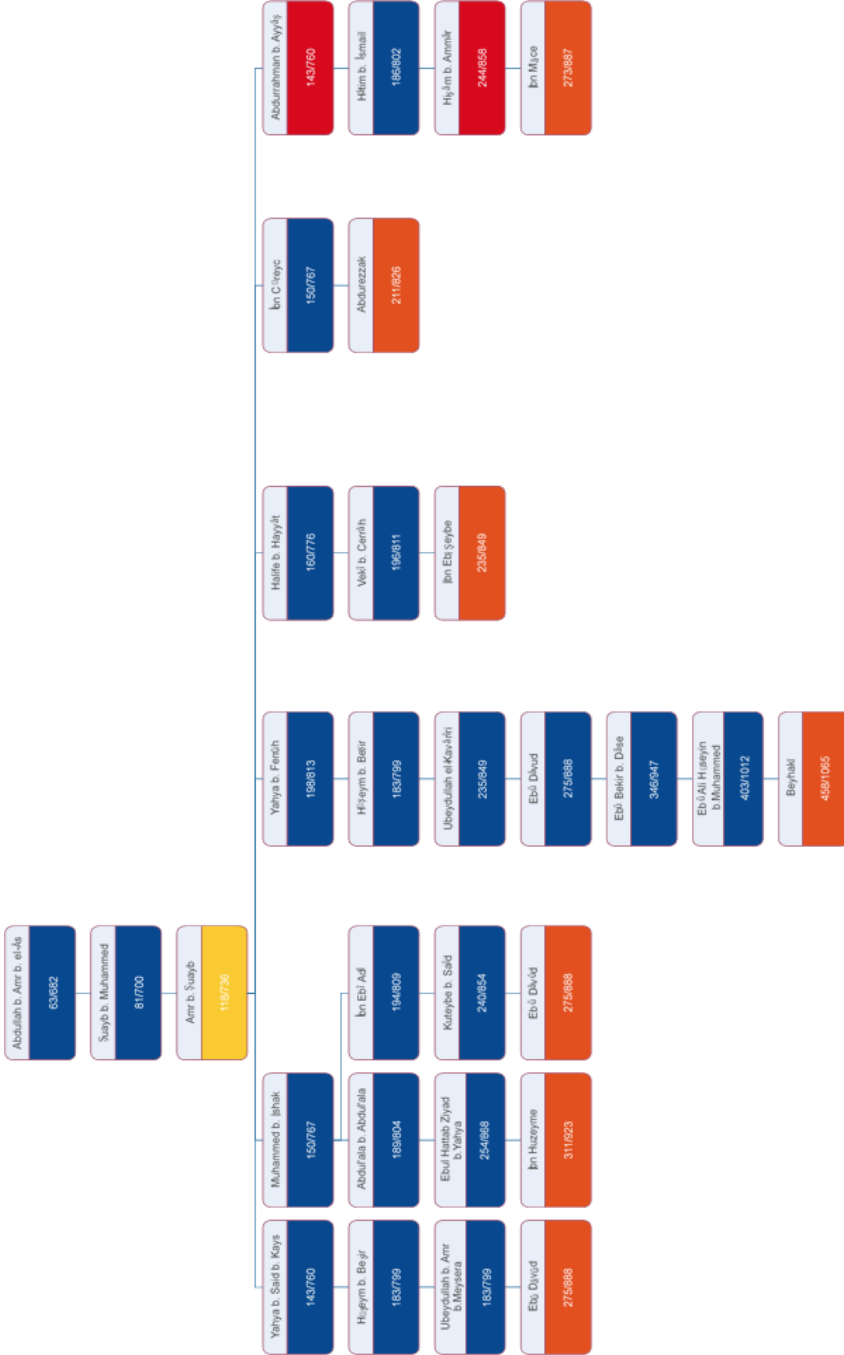
⁴⁷ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rife men lehû rivâye fi'l Kütübi's sitte* (Cidde: Dâru'l-Kible li's Sekâfeti'l-İslâmiyye-Müessesetü'l Ulûmi'l-Kur'ân, 1992), 2/197.

⁴⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 643.

⁴⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 95.

⁵⁰ Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, thk. Beşşar Avad Maruf (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 11/12.

Şekil 2: Abdullah b. Amr b. el-Âs Şeması

Abdullah b. Amr b. el-Âs (öl. 63/682) kanalıyla gelen rivayetin râvileri için ricâl âlimleri, Şuayb b. Muhammed b. Abdullah hakkında sika⁵¹; Amr b. Şuayb (öl. 118/736) hakkında hüccet⁵²; Yahya b. Saîd b. Kays (öl. 143/760) hakkında hâfız, fakih ve hüccet⁵³; Hüseyim b. Beşîr (öl. 183/799) hakkında sika, sebt ancak çokça tedlîsi vardır⁵⁴; Ubeydullah b. Amr b. Meysera (öl. 235/849) hakkında sika ve sebt⁵⁵; Muhammed b. İshak (öl. 150/767) hakkında sadûktur ancak hüccet değildir⁵⁶; Muhammed b. İbrahim (İbn Ebî Adî) (öl. 194/809) hakkında sika⁵⁷; Kuteybe b. Saîd (öl. 240/854) hakkında sika ve sebt⁵⁸; Abdula'lâ b. Abdula'lâ (öl.189/804) hakkında sika, sâlihu'l hadis, davetçi olmayan bir kaderî⁵⁹; Ebu'l Hattâb Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî (öl. 254/868) hakkında sika⁶⁰; Yahyâ b. Ferrûh (öl. 198/813) hakkında büyük bir hâfızdır⁶¹; Ebû Bekir Dâse (öl. 346/957) hakkında sika, şeyh⁶²; Halîfe b. Hayyât (öl. 160/776) hakkında sadûk⁶³; Vekî b. Cerrâh (öl. 196/811) hakkında sika, hafız ve âbid⁶⁴; İbn Cüreyc (öl. 150/767) hakkında sika, fakih, faziletli ancak tedlîsi ve mürseli vardır⁶⁵; Abdurrahman b. Ayyâş

⁵¹ Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât* (Dâru'l-fikir, 1975), 4/357.

⁵² Zehebî, *el-Kâşif*, 2/78.

⁵³ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/366.

⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 1023.

⁵⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 643.

⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/191.

⁵⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/154.

⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 799.

⁵⁹ Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1992), 16/362.

⁶⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/249.

⁶¹ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/366.

⁶² Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1984), 15/539.

⁶³ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/375.

⁶⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 1037.

⁶⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 624.

(öl. 143/760) hakkında sadûktur ancak vehim sahibidir⁶⁶, kuvvetli değildir;⁶⁷ Hâtim b. İsmail (öl. 186/802) hakkında sika;⁶⁸ Hişâm b. Ammâr (öl. 244/858) hakkında sadûk, yaşlanmasından dolayı telkin sahibi, sika değil⁶⁹ ifadelerini kullanmışlardır.

Ricâl âlimleri ilgili hadisin Abdullah b. Amr kanalının râvilerinin çoğu hakkında olumlu yargıda bulunmuştur. Bu kanal ile ilgili üç hususa değinilmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi râvinin tedlîsi konusudur. İsnadda bulunan İbn Cüreyc ve Hüseyim b. Beşir hakkında tedlîs yaptıklarına dair cerh ifadeleri bulunmaktadır. Tedlîs, bir râvinin hocasından işitmediği bir hadisi, ondan işitmiş gibi rivayet etmesidir. Bu kavram ilk defa İmam Şâfiî tarafından haber-i vâhidin kabul edilme şartlarında kullanılmıştır.⁷⁰ Tedlîs, tedlîsü'l-isnâd, tedlîsü's-şüyûh, tedlîsü't-tesviye, tedlîsü'l-atf, tedlîsü's-sükût, tedlîsü'l-bilâd, tedlîsü'l-iskât, tedlîsü'l-hazf olmak üzere sekiz sınıfta incelenmiştir. Ancak bu sekiz gruptan tedlîsü'l-isnâd ve tedlîsü's-şüyûh daha çok karşımıza çıkmaktadır.⁷¹ Bu iki tedlîs çeşidinin tanımlarına bakılacak olursa; tedlîsü'l-isnâd: Bir râvinin kendisinden ders aldığı veya görüştüğü bir hocasından, ondan almadığı bir hadisi, ondan almış gibi rivayet etmesidir.⁷² Hatta bu hususta hadis uleması tedlîsü'l-isnâd ile hafî mürsel arasında benzerlik olduğunu belirtmiş

⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 574.

⁶⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/624.

⁶⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/518.

⁶⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 1022.

⁷⁰ Bünyamin Erul, "Tedlîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/263.

⁷¹ Mahmûd et-Tahhân, *Teysîr'u mustalihi'l-Hadis* (Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 2010), 96; Mustafa Saîd el-Hın - Bedî Seyyid el-Lahhâm, *el-Îzâh fi ulûmi'l-hadis ve'l-istilâh* (Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2024), 153.

⁷² Tahhân, *Teysîr*, 97.

ve Kûfe ulemasının irsal hakkındaki görüşlerini tedlîse yansıttığını ifade etmiştir.⁷³

Tedlîsü'ş-şüyûh ise râvinin hocasını maruf olan ismiyle değil de bilinmeyen başka ismiyle, lakabıyla isimlendirmesidir. Râvinin buradaki amacı ya birden fazla hocadan hadis almış izlenimi vermektir⁷⁴ ya da hadis aldığı hocasını zayıflığından veya yaş küçüklüğünden dolayı gizlemektir.⁷⁵

Tedlîs faaliyetinin hadisin sıhhatine etkisi hakkında hadis uleması tedlîsü'l-isnâdın hadisi mekruh yapacağını ve böyle bir hadisi ulemanın çoğunun çirkin göreceğini belirtmiştir.⁷⁶ Tedlîsü'ş-şüyûh, hadisi tedlîsü'l-isnâd kadar olmasa da aynı şekilde mekruh yapar. Çünkü burada müdellis kendisinden hadis aldığı râviyi atlamayıp zâyi etmekte, onun tanınmasına engel olmaktadır.⁷⁷

Buna göre ilgili iki râviyi tedlîsü'l-isnâd ve tedlîsü'ş-şüyûh açısından incelemek gerekecektir. Tedlîsü'l-isnâd bağlamında İbn Cüreyc'in hocası Amr b. Şuayb'dan tedliste bulunmadığı tespit edilmiştir.⁷⁸ Hatta İbn Cüreyc'in mecrûh râvilerden tedliste bulunduğu belirtilmiştir. Ancak yukarıda da geçtiği üzere Amr b.

⁷³ Cüneyt Çoşkun, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 92. Hatta Kûfe uleması râvilerinin sika olması şartıyla irsalleri kabul etmiş ve bu durumu tedlîs yapan râvilere de uygulamıştır. Bk. Çoşkun, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, 92.

⁷⁴ Erul, "Tedlîs", 40/263.

⁷⁵ Tahhân, *Teyşîr*, 101.

⁷⁶ Tahhân, *Teyşîr*, 102. Hatta hadis uleması tedlîsin hükmü konusunda yapılan tartışmaların genellikle tedlîsü'l-isnâd hakkında yapıldığını ifade etmiştir. Bk. Çoşkun, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, 89.

⁷⁷ Tahhân, *Teyşîr*, 102. Hatta bu hususta tedlîsü'ş-şüyûhtaki hileyi çıkarmanın tedlîsü'l-isnâda nazaran daha kolay olduğu belirtilmiştir. Bk. Çoşkun, *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, 98.

⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, 6/325.

Şuayb hadiste hüccet kabul edilmiştir.⁷⁹ Tedlîsü’ş-şüyûh bağlamında rical şemasında görüldüğü üzere İbn Cüreyc hadis aldığı hocasının ismini gizlememiştir. Bu durumda ise İbn Cüreyc’in bu kanalda tedlîs yapmadığı ortaya çıkmaktadır. Hüsey b. Beşîr’in tedlîsü’l-isnâdına bakıldığında ise bir gruptan tedlîs yaptığı vurgulanmıştır, ancak bu grubun içerisinde Yahyâ b. Saîd’in ismi zikredilmemiştir.⁸⁰ Tedlîsü’ş-şüyûh açısından da hem tedlîs yaptığı grubun içerisinde hocası Yahyâ b. Saîd’in isminin bulunmaması hem de rical şemasında hocasının adına dair bir kapalılığa rastlanılmadığı içinde tedlîs kısmında Hüşeym’in tedlîste bulunmadığı tespit edilmiştir. Netice olarak ilgili kanalda tedlîs açısından herhangi bir cerh durumu ortaya çıkmamış ve kanalın sahihliği açığa çıkmıştır.

Abdullah b. Amr kanalı hakkında üzerinde durulacak ikinci husus Abdula’lâ b. Abdula’lâ’nın Kaderî olmasına rağmen, ricâl âlimleri tarafından kabul görmesidir. Bu husus cerhe sebep olan “Bîdatü’r-râvî” ile alakalı bir konudur. Ricâl âlimleri, bir râvinin herhangi bir mezhebe bağlı olmasını dikkatle incelemiş, mezhep dâilîği yapan râvilerin rivayetlerini terk etmişlerdir. Ricâl ilminde, bidat konusu sahabe dönemine kadar uzanmaktadır. Malum olduğu üzere Hz. Osman’ın (öl. 35/656) şehit edilmesiyle başlayan fitne dönemi, Hz. Ali ve Hz. Muaviye (öl. 60/680) arasında meydana gelen Sıffin savaşıyla devam etmiş, bu savaşın ardından Hâricilik adında İslam dünyasındaki ilk siyasi mezhep ortaya çıkmıştır. Daha sonraki süreçte İslam dünyasında Şiilik başta olmak üzere, Cehmîlik, Kaderîlik

⁷⁹ Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tarîfü ehli (üli)t-takdîs bi-merâtibi’l-meşûfîne bi’t-tedlîs (Tabakâtü’l-müde’llisîn)*, thk. Âsım b. Abdullâh (Ummân: Mektebetü’l-Menâr, 1983), 41.

⁸⁰ Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz* (Beyrut-Lübnan: Darü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1998), 1/183.

gibi mezhepler ortaya çıkmıştır. Hadis uleması da bu gibi mezheplere bağlı olan râvileri dikkatli bir şekilde incelemiş ve ilgili mezheplerin propagandasını yapmayan râvilerin rivayetlerini kabul etmiştir.⁸¹ Abdula'lâ b. Abdula'lâ hakkında ise hadis uleması onun Kaderî olduğunu zikretmekle beraber mezhebinin propagandasını yapmadığını vurgulamıştır.⁸² Böylelikle Abdula'lâ'nın rivayeti kabul edilmiş, ilgili kanalda herhangi bir cerh durumu meydana gelmemiş ve kanalın sahihliği ortaya çıkmıştır.

Abdullah b. Amr kanalıyla ilgili değinilmesi gereken üçüncü husus aile isnâdı konusudur. Şöyle ki, bu kanalla gelen rivayetin isnadında “an ebîhi an ceddihî” ifadesi yer almaktadır. Yani Amr b. Şuayb bu hadisi babası Şuayb b. Muhammed'den almış, o da bu hadisi dedesi Abdullah b. Amr'dan almıştır. Aile isnadı kavramı klasik kaynaklarda yer almayan, 20. asrın ortasından itibaren oryantalistlerin hadis konusunda yaptığı çalışmalarla ortaya çıkan bir kavramdır. “Aile üyeleri arasında intikal eden hadislerin isnadları” şeklinde tanımlanan⁸³ bu kavramı ilk olarak ortaya atan oryantalist Joseph Schacht olmuştur. Aslında Schacht'in bu anlayışının temelinde Ignaz Goldziher yatmaktadır. Goldziher isnadı dikkate almaksızın, hadis metninden yola çıkarak, hadisin hangi zamanda ortaya çıktığını tespit etmeye çalışmış, onun bu düşüncesini Schacht devam ettirmiştir. Schacht isnadın keyfî olarak ortaya atıldığını ileri sürmüş, buna

⁸¹ Bid'atü'r-râvî ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2020), 121; Tahhân, *Teyssîr*, 153-154. Tahhân bu hususta bid'ati kişiyi küfre götüren ve göturmeyen olarak ikiye ayırmış, küfre götüren bid'atte râvinin rivayetinin terk edileceğini belirtmiş, küfre göturmeyen bid'atte râvinin rivayeti, bid'at propagandası yapmazsa ve bid'atini celbedecek rivayette bulunmazsa kabul edilir demiştir.

⁸² Mizzî, *Tehzîbu'l Kemâl*, 16/362.

⁸³ Bekir Kuzudişli, *Aile İsnâdları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2021), 19.

rağmen hadis tarihlendirmelerinde isnadı göz önünde bulundurmıştır. Schacht'ın bu anlayışını ise Juynboll devam ettirmiş ve müşretek râvi teorisini oluşturmuştur. Böylelikle Schacht başta olmak üzere oryantalistler aile isnadıyla gelen hadislere şüpheyile yaklaşmışlar, ilgili hadisin destek bulması için aile fertleri tarafından rivayet edildiğini iddia etmişlerdir.⁸⁴

Aile isnadına konu olan bu kanal hakkında tartışma konusu olan husus “an ceddihî” ifadesidir.⁸⁵ Yani Amr'ın babası Şuayb kendi babasını atlayarak rivayeti dedesinden almıştır. Bu bir nevi isnadda kopukluk anlamına gelmektedir. Ancak muhaddisler bu konuda çeşitli açıklamalar getirerek, konuyu izah etmeye çalışmıştır. Mesela “Amr b. Şuayb-an ebîhi-an ceddihî” isnadı hakkında kimi muhaddis isnaddaki her birinin diğerinden rivayette bulunduğunu belirtmiştir. Yine Tirmizî (öl. 279/892), Buhârî'den (öl. 256/870) naklen; kendi ashabının bu tarikle gelen hadislerle ihticac ettiğini, Müslümanlardan hiçbirisinin bu kanalı terk etmediğini belirtmiştir. Zehebî ise (öl. 748/1348) Tirmizî'nin bu görüşüyle vehme düştüğünü belirtmiştir.⁸⁶ Ancak *Siyer* muhakkiki bu kanalın ilim ehlinin geneline göre makbul olduğunu belirtmiş, bu kanalda sorun olan Şuayb'ın babasının onu küçük yaşta terkettiğini, dedesi Abdullah'ın ise onu sahiplendiğini ve bu yüzden ona baba (ebu'l 'alâ) dediğini belirtmiştir.⁸⁷ Beyhakî (öl. 458/1066) ise bu konuda daha tutarlı bir görüş zikretmiştir. Ona göre bu isnad sahihtir ancak isnad Amr b. Şuayb'a kadar sahih olmak zorundadır.⁸⁸ Muhaddislerin bu açıklamalarına binaen incelediğimiz

⁸⁴ Kuzudişli, *Aile İsnâdları*, 25, 26.

⁸⁵ Kuzudişli, *Aile İsnâdları*, 138.

⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, 5/167.

⁸⁷ Zehebî, *Siyer*, 5/168. Muhakkik notu.

⁸⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/651.

bu kanalın sahih olduğu ifade edilebilir. Nitekim rical şeması incelendiğinde Amr b. şuayb'a kadar isnadı zayıf kılacak herhangi bir etken bulunmamaktadır. Bu durum ise oryantalistler tarafından ortaya atılan "aile isnadı" konusuna ihtiyatlı yaklaşılmasını, her bir rivayetin dikkatli bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir.

şekil 3: Abdullah b. Abbas şeması

Ricâl âlimleri Abdullah b. Abbas kanalıyla gelen râvilerden İkrime (öl. 104/722) hakkında sika ve hüccet⁸⁹; Hüseyin b. Kays (öl. 131/748) hakkında hadisi yazılmaz⁹⁰ ve metruk⁹¹; Süleyman b. Tarhân

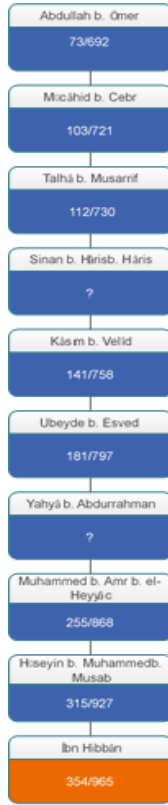
⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7/8.

⁹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/335.

⁹¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 249.

(öl. 143/760) hakkında sika ve âbid⁹²; Mu'temir b. Süleyman (öl. 187/802) hakkında ilimde ve ibadette önder⁹³; Muhammed b. Abdula'alâ es-Sanânî (öl. 245/859) hakkında sika⁹⁴ demişlerdir. Böylelikle ricâl âlimleri, bir râvi hariç Abdullah b. Abbas kanalında gelen râviler hakkında olumlu yargıda bulunmuşlardır.

Şekil 4: Abdullah b. Ömer Şeması

Abdullah b. Ömer kanalıyla gelen râviler hakkında ricâl âlimleri, Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721) hakkında hüccet, tefsir ve kıraat alanında

⁹² İbn Hacer, *Takrîb*, 409.

⁹³ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/279.

⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 3/16.

imam⁹⁵; Talha b. Musarrif (öl. 112/730) hakkında sika ve faziletli⁹⁶; Sinan b. Hâris b. Musarrif hakkında sika ama maktû' hadisler rivayet eder⁹⁷; Kasım b. Velid (öl. 141/758) hakkında sadûk⁹⁸; Ubeyde b. el-Esved hakkında sadûktur ancak bazen tedlîs yapar⁹⁹; Yahya b. Abdurrahman el-Erhabî hakkında sadûk¹⁰⁰; Muhammed b. Amr b. el-Heyyâc hakkında bir beis yoktur,¹⁰¹ sika;¹⁰² Hüseyin b. Muhammed b. Mus'âb (öl. 315/927) hakkında imam, hâfız¹⁰³ demişlerdir. Ricâl âlimleri ilgili hadisin Abdullah b. Ömer kanalında bulunan râvilerinin hepsi hakkında olumlu yargıda bulunmuş, bu durum ilgili kanalın ön plana çıkmasını sağlamıştır.

---

⁹⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/241.

⁹⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 465.

⁹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/299.

⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 796.

⁹⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 655.

¹⁰⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/370.

¹⁰¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 26/179.

¹⁰² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/119.

¹⁰³ Zehebî, *Siyer*, 14/414.

Şekil 5: Câbir b. Abdullah Şeması

Câbir b. Abdullah kanalıyla gelen raviler için rical âlimleri, Ebu'z Zübeyr (öl. 126/743) hakkında sadûk ancak tedlîsi vardır¹⁰⁴; İbrahim b. Nâfi hakkında sika ve sebt¹⁰⁵; Ebu'l Kâsım b. Ebu'z Zinâd hakkında sika¹⁰⁶; Saïd b. Yahyâ b. Saïd (öl. 249/863) hakkında sika ancak bazen hata yapar¹⁰⁷; Muhammed b. İsa b. Şeybe (öl. 300/912) hakkında hâfız, makbûl¹⁰⁸ ifadelerini kullanmışlardır. Böylelikle ricâl âlimleri, Câbir b. Abdullah kanalında bulunan râvilerin hepsi hakkında olumlu yargıda bulunmuştur.

Eman hadisinin çeşitli tarikleri incelendikten sonra ciddi manada zayıflığı belirtilen tek bir râvi olduğu ortaya çıkmaktadır. O

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 895.

¹⁰⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/226.

¹⁰⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/451.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, 390.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 886.

da sadece Abdullah b. Abbâs kanalında yer alan Hüseyin b. Kays'tır. Bu durum ise çalışmaya konu olan hadisin sıhhatini ön plana çıkarmıştır. Nitekim hadis ulemâsı da hadisin sıhhati hakkında sahih hükmü vermiştir.¹⁰⁹

Hadis tekniği açısından incelenen eman hadisi fıkhâ nasıl yansımıştır diye sorulacak olursa, bu soru çalışmanın hacmini arttırmamak maksadıyla ehl-i rey özelinde cevaplanabilir. Makalenin devamında da eman hadisinin ehl-i rey bağlamında Hanefi mezhebince nasıl ele alındığı, hangi açılardan incelendiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Ehl-i Rey Bağlamında Hanefilere Göre Eman Konusu

Hız. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra başlayan Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinde İslam dünyasında fetihler artmış ve Müslümanlar yeni meselelerle karşılaşmaya başlamıştır. Müslüman âlimler bu meselelere Hız. Peygamber (s.a.s) zamanında oluşmaya başlayıp, sahabî döneminde daha da belirginleşen, hicrî ikinci asrın başlarında ise tam teşekkül eden ehl-i hadis ve ehl-i rey anlayışlarıyla cevap aramaya çalışmıştır. Ehl-i hadis anlayışı Medine bölgesinde benimsenmişken, ehl-i rey anlayışı Kûfe'de benimsenmiştir. Medine bölgesinde hayat basit, karşılaşılan yeni meseleler az ve bu meseleler sahabîler nezdinde çözüme kavuşturulduğu için Medine'de ehl-i hadis metodunu benimsenmiştir.¹¹⁰ Kûfe de ise karışık bir toplum yapısı bulunmasından dolayı çeşitli meseleler ortaya çıkmış, Medine'ye nazaran hadis sayısı az olduğu için hadis uydurma faaliyetleri çokça

¹⁰⁹Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde-Suud, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Reyyân, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1997), 3/394.

¹¹⁰ Zeydân, *el-Medđhal*, 133.

meydana gelmiştir. Bu iki durum Kûfe ulemasını hem daha fazla reye yönelmeye sevk etmiş hem de hadis konusunda ihtiyatlı davranmalarına (hadis tenkidi, arz usulü gibi) sebep olmuştur.¹¹¹

Kûfe'de devam eden bu anlayış zamanla Hanefî mezhebini oluşturmuştur. Mezhebin kurucu Ebû Hanîfe de meselelere cevap ararken hocalarının izini takip etmiş,¹¹² böylelikle Hanefî mezhebi meselelere reyci bir tutumla yaklaşmaya çalışmıştır. Burada şu husus belirtilmelidir ki; amelî mezhepler içerisinde reye başvuran sadece Hanefî mezhebi olmamıştır. Elbette Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde de bazı meseleler rivayetle çıkılmaz olduğunda reyle çözüme kavuşturulmuştur.¹¹³ Ancak genel olarak reye Hanefî mezhebi yer vermiştir. Bu sebeple makalenin bu kısmında eman hadisinin Hanefî mezhebince nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

İslam uleması eman hadisinde geçen hususlar hakkında çeşitli açıklamalar yapmış olmakla birlikte Hanefî fukahâsı eman hadisini çeşitli açılardan incelemiş ve bu hususlar hakkında çıkarımlar yapmışlardır.¹¹⁴ Onlar eman hadisi bağlamında; emanın dayandığı gerekçe (emanın maslahatı), emanı kimler verebilir, gayri müslime verilen eman kimleri kapsar ve emanın bozulması gibi konulara değinmişlerdir.

Müslümanların gayri müslimlerle yapmış oldukları eman akdinin maslahatı hakkında Hanefî fukahâsı Müslümanların zayıf, kâfirlerin kuvvetli bir halde olmasını göz önünde bulundurmuştur.

---

¹¹¹Zeydân, *el-Medhal*, 132; Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022), 108.

¹¹²İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanîfenin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 66.

¹¹³Zeydân, *el-Medhal*, 132.

¹¹⁴Hanefîler dışındaki İslam ulemasının eman hadisi hakkındaki çeşitli açıklamaları için bk. Yılmaz, *Devletler Hukuku*, 101-105.

Bunun manası ise Müslümanların eman sayesinde savaşmak için hazırlık yapabilmeleri olarak açıklanmıştır.¹¹⁵ Yine Müslüman bir komutanın kendi başına verdiği emanı Müslümanların maslahatı için bozabileceği belirtilmiştir.¹¹⁶ Nitekim emanda aslolan hikmet ve maslahattır.

Gayri müslime verilecek olan eman bir hikmet ve maslahata binaen verilmelidir. Mesela Müslümanların ordusunda bazı eksiklikler olup, düşman ordusu savaşabilecek bir halde ise bu durumda düşmanla eman akdi yapılabilir ve bu süreçte de Müslümanlar eksikliklerini giderebilir. Şayet herhangi bir hikmet veya fayda olmaksızın eman akdi yapılmışsa devlet başkanı bu emân akdini bozabilir.¹¹⁷

Hanefî fukahâsı emanı kimler verebilir konusunu maslahat prensibini göz önünde bulundurarak kölelerin, delilerin, çocukların ve dâruharpteki Müslümanın emanı çerçevesinde ele almıştır.

Müslüman bir köle Müslümanların en sıradan kişisidir, lakin ilgili hadis onu da kapsamaktadır. Fukaha kölelerin emanını onların me'zun veya mahcur olmalarına göre değerlendirmiştir. Me'zûn köle kısıtlaması kaldırılmış, tasarrufta bulunmasına izin verilmiş köle; mahcur köle ise sözlü tasarrufları kısıtlanmış köledir.¹¹⁸ Savaşmasına izin verilmiş me'zun kölenin emanı icmâen geçerlidir. Mahcûr kölenin

¹¹⁵Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î ' fi tertîbi'ş-şerâ'î* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1986), 7/106.

¹¹⁶Ebû Bekir el-Ferğânî Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 2/430.

¹¹⁷Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 3/381. Devlet başkanının maslahat olmadığı zaman eman akdini bozabilmesi durumu, emanın bağlayıcı bir akit olmamasından dolayıdır. Nitekim bu hususta Kâsânî, eman gayri lâzım bir akit, devlet başkanı eman akdini bozmada bir maslahat görürse, eman akdini bozabilir demiştir. Bk. Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 7/107.

¹¹⁸Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 165, 278, 375.

emanının geçerliliği konusunda ise ulema ihtilaf etmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf (öl. 182/798) böyle bir kölenin emanının geçerli olmayacağını, İmam Muhammed (öl. 189/805) ise geçerli olacağını söylemiştir. İmam Şâfiî de (öl. 204/820) İmam Muhammed'in görüşüne katılmıştır.¹¹⁹

Me'zun kölenin emanının geçerli olduğu kanaatinde olanlar iddialarını; "Efendinin kölesini kısıtlaması zararlı tasarruflarında olur; hibeyi, sadakayı kabul etmesi gibi faydalı tasarruflarında olamaz. Efendinin kölesine eman konusunda izin vermesi efendisine zarar vermez, çünkü emanda az bir zaman harcanır. Hatta kölenin de eman vermesi diğer Müslümanların menfaatine olacaktır." şeklinde temellendirmektedir. Bu hususta Şeyhayn şunları söylemektedir:

Eman Müslümanların zayıf, kâfirlerin ise kuvvetli oldukları zaman yapılır. Çünkü böylelikle Müslümanlar savaşmak için hazırlık yapabilir. Bu durum ise ancak Müslümanlar hakkında düşünme ve araştırma yoluyla bilinebilir. Mahcûr köle ise efendisine hizmet etmekle meşgul olduğu için bunları düşünemez. Me'zun kölenin emanı savaşmak için vesile olur. Bu konu ile ilgili hadis mahcûr köleyi kapsamaz. Çünkü hadiste geçen "ednâ" kelimesi ya alçaklık manasına gelen "dinâe" kelimesini ya da yakınlık manasına gelen "dünüv" kelimesini kapsar.¹²⁰

Kâsânî (öl. 587/1191) "ednâ" kelimesinin birinci manasının (alçaklığın) hadisin kastettiği mana olmadığını, çünkü İslam dini ile alçaklığın bir araya gelemeyeceğini söylemiş, ikinci mananın (yakınlığın) da savaş safında yer almayıp, düşmana yakın olmadığı için yine mahcûr köleyi kapsamayacağını belirtmiş, böylelikle

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 7/106.

¹²⁰ Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 7/106.

Şeyhayn'ın görüşüne katılmamıştır. Nitekim Kâsânî (öl. 587/1191) kölelerin emanı hakkında me'zun ve mahcûr köle ayırımına gitmemiş ve ilgili hadise binaen bütün kölelerin eman verebileceğini belirtmiştir. ¹²¹ İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) ise kölenin emanını çocuğun emanıyla bir ele alarak, şayet çocuk ve köle savaş konusunda me'zun ise ittifakla bu ikisinin emanının geçerli olduğunu belirtmiştir.¹²²

İman ibadetlerin şartıdır, cihad ise bu ibadetlerin en büyüğüdür. Mahcûr köle cihada katılmadığı için Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik (öl.179/795) böyle bir kölenin emanının geçerli olmadığını söylemiştir. Çünkü böyle bir köleden düşman korkmayacaktır. Eman konusunda aslanan (maslahat prensibi gereği) doğrudan savaşabilmektir. Bu da me'zun kölelerde mevcuttur.¹²³ Bilmen de kölenin emanını izin bağlamında ele almış bundan dolayı me'zun kölenin emanının geçerli olduğunu belirtmiştir.¹²⁴

Hanefî fukahâsının kölelerin emanı hakkında ön plana çıkardığı husus kölelerin eman hakkında sağlıklı bir şekilde düşünebilmeleri olmuştur. Hanefîler bu hususta aklı vurgulayarak kölenin emanın maslahatını düşünmeye bir engeli yoksa eman verebilir, ancak maslahatı düşünmeye bir engeli varsa o zaman eman veremez demişlerdir. Böylelikle Hanefî fukahâsının çoğunluğu efendisinin iznine bağlı olmasından dolayı mahcûr kölenin emanının geçerli olmayacağını, me'zun kölenin emanının geçerli olacağını belirtmiştir.

¹²¹ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 7/106.

¹²² Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 6/220.

¹²³ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr* (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 5/453.

¹²⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye*, 3/380.

Delilerin ve çocukların emanı konusunda da aynı şekilde akıl ön planda tutulmuştur. Emanın şartlarından birincisi Müslümanların zayıf, düşmanın ise kuvvetli bir halde olmasıdır. Yani Müslümanlar eman sayesinde savaşmak için hazırlık yapabilmelidir. Bu ise düşünülmesi, araştırılması gereken gizli bir manadır. Dolayısıyla oyunla, eğlenceyle vakit geçirmesinden dolayı çocuğun ve delinin bu manaya vâkıf olması beklenmez. İmam Muhammed, İslam'ı akledabilen bir çocuğun bâliğ birisi gibi emanının geçerli olduğunu belirtmiştir. Ancak Kâsânî buluşa ermeyip, akledabilen çocukların da oyundan dolayı bu durumu düşünemeyecekleri için emanlarının geçersiz sayıldığını vurgulamıştır.¹²⁵

İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) çocuğun emanını kendisine savaş izni verilmesi bağlamında değerlendirmiştir. Gayr-i mümeyyiz çocuk, deli gibi akledemeyen bir çocuk olduğundan dört imama göre icmâen böyle bir çocuğun emanı geçerli değildir. Ancak çocuk akledabilen lakin savaşmaktan kısıtlanmış birisiyse ulema bu hususta ihtilaf etmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre böyle bir çocuğun emanı geçerli değil iken, İmam Muhammed'e göre geçerlidir. Savaşmasına izin verilen çocuğun emanı ise ittifakla caiz kabul edilmiştir.¹²⁶

Emanın kimler tarafından verileceği konusunda değinilmesi gereken bir başka grup ise kadın ve hastalardır. Bu iki grubun emanı hakkında da Hanefiler akılı/düşünme melekesini ön plana çıkarmıştır. Kadın akıl olarak erkekle birdir, kuvvet veya zayıflık konusunda düşünmekten aciz değildir. A'mâlik vb. hastalık durumları emanın şartlarından değildir, bu sebeple a'mânın, müzminin emanları geçerlidir. Çünkü emanın sıhhat şartı Müslümanların zayıflığı,

¹²⁵ Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i*, 7/106.

¹²⁶ İbnü'l Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/454; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/220.

düşmanın ise kuvvetli olması gibi ince konuların düşünülebilmesidir. Bu illetler ise düşünmeye engel değildir.¹²⁷

Bu bağlamda değinilmesi gereken bir başka grup ise Müslüman tâcir ve esirler ile dârülharpte Müslüman olup dârülişlâma göç etmeyen kimselerdir. Hanefiler dârülharpte bulunan Müslümanların emanlarını akletme kabiliyetlerinin yanında düşman korkusu bağlamında değlendirmiştir. Yani eman verecek Müslümanın düşmanın kendisinden korktuğu mücahid bir Müslüman olması gerekmektedir. Nitekim Merginânî (öl. 593/1197) eman verecek kişinin savaş ehlinden olması gerektiğini, çünkü düşmanın böyle bir kişiden korkacağını söylemiştir.¹²⁸ Mevsilî (öl. 683/1284) emanın sıhhat şartını, emanın düşmanın kendisinden korktuğu mücahid birisi tarafından verilmiş olması şeklinde zikretmiş ve bu görüşünü emanın korkudan sonra meydana geleceği şeklinde açıklamıştır.¹²⁹ Meydânî de (öl. 1298/1881) eman veren kişinin emanının geçerli olma nedenini bu kişinin savaş ehlinden olmasına bağlamış, bu görüşünü de; böyle bir kişi düşmanı engelleyebilir, böylelikle onun emanı geçerli olur şeklinde açıklamıştır.¹³⁰

Hanefi fukahası emandaki maslahat prensibinde düşman korkusunu da öngördüğu için dârülharpte bulunan Müslüman tâcirin, Müslüman esirin ve dârülharpte Müslüman olmuş birisinin emanının caiz olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu kimseler Müslüman askerlerin güçlü veya zayıf olduğunu düşünemezler, böylelikle emanın

¹²⁷Kâsânî, *Bedâ'i' u's-Sanâ'i*, 7/106; Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (Şam: Mektebetü İlmî'l-Hadîs, 2002), 614.

¹²⁸Merginânî, *el-Hidâye*, 430.

¹²⁹Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr* (Çağrı Yayınları, 2015), 4/123.

¹³⁰Meydânî, *el-Lübâb*, 614.

maslahatını bilemezler. Yine onlar kâfirlerin ellerinde oldukları için Müslüman askerler hakkında şüphe taşımaktadırlar.¹³¹ Dârülharpte bulunan Müslüman esir veya tüccar gayri müslimlerin elinde mağlup olarak bulunur. Bir Müslüman bu haldeyken gayri müslime eman veremez. Hatta İbnü'l-Hümâm dârülharpte mukîm olup, dârülişlâma göç etmeyen Müslümanların da emanlarının geçerli olmayacağını belirtmiştir. Çünkü bu durumdaki Müslümanın düşmana engel olma gücü yoktur. Bundan dolayı böyle bir Müslümandan korkulmaz ve bu Müslümanın emanı geçerli olmaz.¹³² Böylelikle Hanefîler emanın kimler tarafından verilebileceği konusunu maslahat prensibine dayanarak açıklamaya çalışmışlardır.

Hanefîler ilgili hadiste yer alan “yes’a bizimmetihim ednâhum” ibaresindeki “ednâ” kelimesine dayanarak bir Müslümanın emanının diğer tüm Müslümanları kapsadığını belirtmiştir. Hanefî fukahâsının çoğu bu kelimeye “Müslümanların sayı bakımında en azı” manasını vermiştir. Mesela Merğînânî bu kelimeyi, Müslümanların en azı yani Müslümanlardan bir kişinin eman vermesi olarak açıklamış,¹³³ Mevsilî, sayı bakımından azlık olarak anlamış ve Müslümanlardan bir kişinin gayri müslimlere eman verebileceğini söylemiştir.¹³⁴ Ancak fukahâdan bu kelimeye farklı manalar verenler de olmuştur.

Nitekim Serahsî (öl. 483/1090), İmam Muhammed’in ilgili ibarenin kölelerin emanına delil olduğunu, çünkü Müslümanların en sıradanının köleler olduğunu söylediğini belirtmiştir. Ancak Serahsî bu ibareye İmam Muhammed’in verdiği manayı vermemiş, ibareyi dârülharbe en yakın Müslümanların eman vermesi olarak

¹³¹ Kâsânî, *Bedâ’i ‘u’s-sanâ’i*, 7/107.

¹³² İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/452; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/222.

¹³³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/430.

¹³⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/123. “Ednâ” kelimesine aynı manayı veren fukahâlar için bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/449; Meydânî, *el-Lübâb*, 614.

açıklamıştır.¹³⁵ Yine bu ibareye Müslümanların fasık olanının emanı, eman olmaksızın zimmet akdi manaları da verilmiştir.¹³⁶ İbn Âbidin de “ednâ” kelimesinin Mücadele sûresinin 7. ayetinde geçen ednâ kelimesinde olduğu gibi sayı olarak Müslümanların en azı anlamına gelebileceğini veya Necm sûresinin 9. ayetinde geçen ednâ kelimesi gibi yakınlık anlamına gelebileceğini ya da fasık bir Müslümanın eman vermesi anlamına gelebileceğini belirtmiştir.¹³⁷

Hanefî fukahâsı sadece bir Müslüman tarafından yapılan emanın diğer tüm Müslümanlar için geçerli olması durumunu Müslümanların bütünlük arzetmesi bağlamında değerlendirmiştir. Çünkü emanın sıhhat şartlarında emanın Müslüman bir cemaat tarafından yapılma zorunluluğu yoktur. Ayrıca Hanefîler bu hususu aklî çıkarımlarıyla da açıklamaya çalışmıştır. Nitekim Kâsânî bu hususta akletleme melekesini vurgulayarak Müslümanların zayıf veya kuvvetli olduklarına dair düşünmek, tek bir kişinin düşünmesiyle de yeterli olur demiş, az veya çok topluluğun, şehir halkı veya köy halkının eman vermesinin aynı olduğunu ve caiz olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Mevsilî, Müslümanlardan birisinin verdiği emanın diğer Müslümanların emanının yerine geçmesi durumunu bütün Müslümanların aynı anda bir kişiye eman vermesinin imkânsız olmasıyla açıklamıştır.¹³⁹ İbn Âbidîn, emanın şartı kendisiyle

¹³⁵Ebü Bekr Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-ma'rife, ts.), 10/25. Modern dönem hocalarımızdan Vehbe ez-Zuhaylî de (öl. 2015) ilgili hadiste geçen “ednâhum” kelimesini rütbe olarak Müslümanların en aşağısında bulunan kişi olarak açıklamıştır. Bk. Vehbe ez-Zuhaylî, *Âsâru'l-harb* (Beyrût: Dâru'l-fikir, 2018), 176.

¹³⁶Serahsî, *el-Mebsût*, 10/26.

¹³⁷İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/220.

¹³⁸Kâsânî, *Bedâ'i u's-sanâ'i*, 7/107.

¹³⁹Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/123.

konuşulan kişinin bilinmesidir, kendisiyle konuşulan kişinin emanı sabit olduğu zaman diğer Müslümanlar bunu bilmesede onlar hakkında da bu emanın geçerli olacağını belirtmiştir.¹⁴⁰ Meydânî emanın iman gibi bölünemez olduğunu belirterek bir Müslümanın verdiği emanın, diğerleri için kapsayıcı olduğunu vurgulamıştır.¹⁴¹ Bilmen ise bu durumu milli hâkimiyet bağlamında değerlendirmiştir.

142

Hanefîler bir Müslümanın yaptığı eman akdine bütün Müslümanların riayet etmesini yani hıyanette bulunmalarını vurgulamakla birlikte, birtakım sebeplere bağlı olarak bu eman akdinin bozulabileceğini belirtmişlerdir. Eman mutlak ve muvakkat olarak ikiye ayrılmaktadır. Mutlak emanda, emanın bozulması iki türlü olur. Birincisi devlet başkanının bozmasıdır.¹⁴³ Devlet başkanı akit konusunda düşmanı aldatmış olmamak için eman akdini bozduğunu düşmana haber verir, savaş açacaksa daha sonra onlarla savaşır. İkincisi, eman altındaki muhasara ehlinin talebi neticesinde devlet başkanı tarafından emanın bozulmasıdır.

Muvakkat eman belirli bir zamanla sınırlı olan emandır, yani eman bozmaya gerek olmadan sürenin bitmesiyle kendi kendine sona ermektedir. Müslümanlar süre bittikten sonra bu insanlarla savaşabilirler ancak onlardan birisi süre bittikten sonra dârülihlâma gelse, bu kişi emanın verildiği yere gidinceye kadar eman altında

¹⁴⁰İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/220.

¹⁴¹Meydânî, *el-Lübâb*, 614.

¹⁴²Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 3/381. Ancak günümüzde devletlerin güvenliği açısından fetler eliyle gerçekleşen emanın devlet eliyle yapılması ön görülmüştür. Bk. Yaman, *İslam Devletler Hukuku*, 256.

¹⁴³Devlet başkanının eman akdini bozması durumu, eman akdinin bir maslahata binaen yapılmış olmasıyla alakalıdır. Şayet yapılan eman akdinde maslahat yoksa devlet başkanı bu emanı bozabilir. Bk. Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 7/106; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, 3/381.

olur.¹⁴⁴ Hatta harbînin eman akdini bozması durumunda veya İslam devletinin eman verilen harbînin hareketlerinden şüphelenmesi durumunda, harbîye eman akdinin bozulduğu vucûben haber verilir ve başına herhangi bir kötülük gelmeden kendi vatanına gönderilir.¹⁴⁵

Böylelikle Hanefîler eman konusunu makaleye konu olan ilgili hadis temelinde emanın gerekçesi, eman verebilenler, gayri müslime verilen eman kimleri kapsar, emanın bozulması vb. konularda ele almış ve bu hususlarda düşünebilme/akledilme illetini ön plana çıkarmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada ehl-i rey özelinde Hanefîler tarafından eman konusunda delil olarak zikrettikleri "...Müslümanlar kendileri dışındakilere karşı bir el gibidir, onlardan en sıradan biri onlar adına eman verebilir..." hadisinin hem hadis tekniği (rical şeması, rivayet lafız farklılıkları, rical tenkidi) hem de Hanefîler açısından durumu incelenmiştir. İlgili hadisin Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Amr b. el-Âs, İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer ve Câbir b. Abdullah olmak üzere beş tane sahabe râvisi vardır ve hadis bu beş sahabe içerisinde en fazla Abdullah b. Amr b. el-Âs kanalıyla rivayet edilmiştir. Abdullah b. Amr kanalında tedlîs, bidatü'r-râvî ve aile isnadı olmak üzere ilgili tariki zayıf kılabiliriz üç ayrı husus vardır. Tedlîse konu olan İbn Cüreyc ve Hüşeym b. Beşir'in durumları tedlîsü'l-isnad ve tedlîsu's-şuyûh açısından incelenmiş ve her iki ravi ilgili hadisi hocalarından bizzat dinlemiş, hocalarının isimlerini gizlememiştir. Bidatü'r-râvîye konu olan Abdula'lâ b. Abdula'lâ'nın Kaderî olduğu zikredilmiştir. Ancak

¹⁴⁴Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 7/107.

¹⁴⁵Zuhaylî, *Âsâru'l-harb*, 174.

onun müntesibi olduğu mezhebin propagandacılığını yapmadığı vurgulanmıştır. Aile isnadı konusunda ise bu isimlendirme ilk defa oryantalistler tarafından yapılmıştır. Onlar bu kavramı hadisleri tarihlendirmede bir yöntem olarak kullanmış ve hadislerin uydurma olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Oryantalistlere göre Abdullah b. Amr- Şuayb b. Muhammed- Amr b. Şuayb tarikinin aile isnadı olduğu zikredilmiş ve Şuayb ile dedesi Abdullah'ın görüşme durumlarına göre bu kanalın aile içinde uydurma olup olmadığı gündeme gelmiştir. Ancak eman hadisi temelinde bu tarik incelendiğinde herhangi bir uydurma söz konusu olmamıştır. Nitekim bu tarikin sahihliği hakkında Amr b. Şuayb'a kadar olan kısmın sahih olması şart koşulmuş ve makaleye konu olan hadisin bu şartı taşıdığı görülmüş, bu bulgular neticesinde de eman hadisinin sahih bir şekilde nakledilmiştir.

Makalenin ikinci bölümünde ehl-i rey özelinde Hanefîlerin eman hadisinde reyi hangi açılardan kullandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hanefîler ilgili hadisi maslahat prensibini ön plana çıkartarak görüşlerinde delil olarak kullanmıştır. Bu maslahat prensibi ise "düşmanın güçlü Müslümanların ise zayıf" olduğunu düşünebilmek yani akledebilmektir. Hanefîler bir başka maslahat prensibi olarak "düşmanın eman verecek Müslümandan korkması" durumunu da ifade etmiş, ancak bu prensibi de akletme melekesi bağlamında değerlendirilmiştir. Böylelikle Hanefîler eman hadisini Müslümanların lehleri ve aleyhleri bağlamında ele almış, akli yani düşünebilme yetisini eman konusunun temelini koymuştur. Bu amaçla onlar emanı; emanın dayandığı gerekçe (emanın maslahatı), emanı kimler verebilir, gayri müslime verilen eman kimleri kapsar ve emanın bozulması gibi konularda açıklamaya çalışmışlardır.

Kaynakça

- Askalâni**, Ahmed b. Ali b. Hacer el-. *Takrîbu't-Tehzîb*. Dâru'l-Âsime, ts.
- Askalâni**, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-. *Tarîfü ehli (üli)'t-takdîs bi-merâtibi'l-meşûfine bi't-tedlîs (Tabakâtü'l-müdelîsin)*. thk. Âsım b. Abdullâh. Ummân: Mektebetü'l Menâr, 1. Basım, 1983.
- Aydınli**, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 9. Basım, 2016.
- A'zamî**, Muhammed Mustafa el-. *Dirâsât fı'l Hadîsi'n Nebevî ve Târîhi Tedvînihî*. el-Mektebetü'l İslâmî, 1980.
- Bağdâdi**, Ahmed b. Alî b. Sâbit el-. *Târîhu Bağdât*. thk. Beşşar Avad Maruf. Beyrût-Lübân: Dâru'l Ğarbi'l İslâmî, 2002.
- Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin el-. *es-Sünenü'l Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-ilmıyye, 3. Basım, 2003.
- Bezzâr**, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-. *el-Müsned*. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l Ulûm ve'l Hikem, 1. Basım, 2009.
- Bilmen**, Ömer Nasûhi. *Hukûk'u İslâmiyye ve Istılahât'ı Fıkhıyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- Bozkurt**, Nebi. "Eman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/75-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çoşkun**, Cüneyt. *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Dârekutnî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Hasan b. Abdu'l Mulim Şelbî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.

- Enîs**, İbrâhim vd. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. Mecme'u Lugati'l-Arabiyye-Mektebetü'ş-Şurûk ed-Düveliyye, 4. Basım, 2004.
- Erdoğan**, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 6. Basım, 2016.
- Erul**, Bünyamin. "Tedlîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hın**, Mustafa Saîd el- - Lahhâm, Bedî Seyyid el-. *el-Îzâh fi ulûmi'l-hadîs ve'l-istilâh*. Dimaşk: Dâru'l Beyrûtî, 3. Basım, 2024.
- Hibbân**, Muhammed b. *es-Sikât*. Dâru'l Fikr, 1975.
- Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. *es-Sahîh*. Beyrût: el-Mektebetü'l İslâmî, 1970.
- İbn Âbidîn**, Muhammed Emîn. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Riyâd: Dâru Âlemi'l Kütüb, 2003.
- İbn Ebî Hâtim**, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-tadîl*. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1952.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. 7 Cilt. Lübnan, Riyâd, Medine: Dâru't-Tâc, Mektebetü'r-Rüşd, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1989.
- İbnü'l Hümâm**, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. *Fethu'l-Kadîr li'l-Âcizi'l-Fakîr*. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.
- Juynboll**, Albert vd. *İsnad Analiz Yöntemleri*. çev. Salih Özer. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi'ş-Şerâi'*. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1986.

- Kaya**, Büşra Boztepe. “İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları”. *Genç Akademisyenler Sempozyumu*. ed. Erdem Sami. 731-744. İstanbul: İfav Yayınları, 2009.
- Kur’ân-ı Kerîm Meali**. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kuzudişli**, Bekir. *Aile İsnâdları*. İstanbul: İfav Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Manzûr**, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem İbn. *Lisânü’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- Mehrân**, es-Seyyid. “Mezâhirü’r-Rakıyî’l-Hadârî fî Fikri’l-İmâm es-Serahsî min Hilâli Şerhihî alâ Kitâbî’s-Siyerî’l-Kebîr li-Fıkhî’l-Emân”. *Uluslararası Serahsî Sempozyumu*. 81-97. DİB Yayınları, 2013.
- Merginânî**, Ebû Bekir el-Ferğânî. *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü’l-Mübtedî*. Beyrut: Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, ts.
- Mevsîlî**, Ebû Ya’lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ el-. *el-Müsned*. Kâhire: Dâru’l Hadis, 1. Basım, 2013.
- Mevsîlî**, Abdullah b. Mahmud el-. *el-İhtiyâr li-ta’lîlî’l-Muhtâr*. Çağrı Yayınları, 2015.
- Meydânî**, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-. *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*. Şam: Mektebetü İlmi’l-Hadîs, 2002.
- Mizzî**, Yusuf b. Abdurrahman el-. *Tehzîbu’l Kemâl fî Esmâ’r-Ricâl*. Beyrut-Lübnan: Müessesetü’r Risâle, 1992.
- Önkâl**, Ahmet. “Civâr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/civar>

- Özdemir**, Ahmet. "Uluslararası İlişkiler Alanında İslam Hukukunun Temel İlkeleri -Eman Akdi Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 893-904.
- Özkan**, Halit. "The Common Link and Its Relation to the Madâr". *Islamic Law and Society* 42 (2004), 42-77.
- Özşenel**, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Serahsî**, Ebû Bekr Şemsü'l Eimme es-. *el-Mebsût*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l Mârif, ts.
- Tahhân**, Mahmûd et-. *Teyşîr'u Mustalihu'l Hadîs*. Riyâd: Mektebetü'l Meârif, 2010.
- Tayâlisî**, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1. Basım, 1999.
- Ünal**, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanîfenin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: DİB Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Yaman**, Ahmet. *İslam Devletler Hukuku (Uluslararası İlişkiler)*. Ankara: Fecir Yayınları, 2020.
- Yılmaz**, Muhammed Mustafa. *Devletler Hukuku İle İlgili Hadislerin İslam Hukukuna Yansıması (Hanefî Literatürü Özelinde)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yücel**, Ahmet. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 49. Basım, 2020.
- Yücel**, Ahmet. *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Zehebî**, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*: Beyrût: Müessesetü'r Risâle, 1984.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. Basım, 1998.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *el-Kâşif fi Ma'rife Men Lehû Rivâye fi'l Kütübi's Sitte*. Cidde: Dâru'l Kible li's Sekâfeti'l İslâmiyye-Müessesetü'l Ulûmi'l Kur'ân, 1992.

Zeydân, Abdulkerîm. *el-Medhal li-dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Dımaşk-Suriye: Müessesetü'r Risâle, 1. Basım, 2011.

Zeylaî, Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Naşbü'r-Râye li-Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde-Suud, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r Reyyân, Dâru'l Kible li's Sekâfeti'l İslâmiyye, 1997.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *Âsâru'l Harb*. Beyrût: Dâru'l Fikir, 2018.